

különösen a VB megerősödése és határozott térnyerése azonban fontos jelzéssel bír a politikai megrendelők oldaláról, melynek hatásaként a kormánypártok receptívabb viselkedési mintákat mutatnak, legalábbis választások alkalmával. (Fontos megjegyezni, hogy Belgiumban az aktív politikai részvétel kötelező: a szavazati jog egyben állampolgári kötelezettség, melyhez szankció társul. A választásokon leadott voksok száma tehát nem szolgál a választói kivonulás mérésére, ennek fényében értékelendők az eredmények, a protestszavazatok száma.) A *cordon sanitaire* kritikusi aggályosnak tartják egy, a választók által támogatott politikai erő moralizáló érvekkel való kirekesztését, mivel ez egyben megfosztja a hatalmon lévőköt a nyílt diskurzustól és megoldáskereséstől.

Az ellenzéki populizmus tehát pozitív hatással bír, mivel az uralkodó politika által figyelmen kívül hagyott kérdésekre keresi a választ a „nép hangján” keresztül. Tehát az ellenzéki populizmus javíthatja a demokrácia minőségét, azáltal, hogy hangot ad azon csoportok számára, melyek nem érzik megfelelően képviselve magukat. Az esettanulmányok fényében ezt azzal egészíthetjük ki, hogy az ellenzéki populizmus „áldásos” hatása akkor érvényesül igazán, ha a kritikai hangra receptív kormányzati erők elvégzik a megfelelő korrekciókat.

A kötet zárófejezete az esettanulmányok eredményeit összegzi. Az egyes elemzések túlmutatnak önmagukon, hiszen a hipotézisek tesztelésén túl további értékes eredményekkel szolgálnak. A közös minimumot tartalmazó fogalmak és hipotézisek mentén született elemzések megfelelő háttérrel nyújtanak az eltérő kontextusok kidomborításához, ezzel mintegy kiinduló pontként szolgálhatnak mélyebb megértésükhöz. A kötet ugyan felvillantja a populizmus eltérő társadalmi-földrajzi és politikai kontextusait, ám a fent említett mélyebb elemzésükbe nem bocsátkozik, illetve nem szolgáltat további kibontásukhoz szempontokat. Maga a demokrácia is rendkívül eltérő formáit mutatja, az elnagyoltan felvázolt társadalmi-gazdasági viszonyokra, történeti kontextusra jellemző változatai sorakoznak fel. Érdekes kitekintés lenne éppenséggel ezen különbségek háttérének összevetéseit kivetíteni a szerkesztők által kidolgozott és a szerzők által használt fogalmi keretrendszerre.

Több mint húsz évvel a rendszerváltás után a kelet-európai régió – ezen belül Magyarország – sajátos, demokratikus keretek közt feltörekvő populista mozgalmi, diskurzusai és politikai erőinek kölcsönhatása érdekes tanulmányul

szolgálhatja a fenti keretrendszerbe illesztve, egy nagy ívű kutatás részeként.

(*Cas Mudde & Cristóbal Rovira Kaltwasser: Populism in Europe and the Americas: Threat or Corrective for Democracy? Cambridge, Cambridge University Press, 2012. 257 p.*)

Faludi Julianna

A FINN PÉLDA

Pasi Sahlberg: *A finn példa – Mit tanulhat a világra a finnországi oktatás reformjából?* című kötete a Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó gondozásában jelent meg 2013-ban. A könyv a szerző személyes tájékoztatása alapján angolul íródott, fordításai 2011 óta elérhetőek. A vélhető nemzetközi érdeklődésre tekintettel a kötetnek [honlapja](#) is van. Talán ennek is tulajdonítható, hogy a könyv nyitólapján és belső borítóján is olvasható a könyv eredeti címe (Finnish Lessons – What can world learn from educational change in Finland?). Elektronikus tájékozódás után világossá válik: a kötet része egy, a magyar kutatók előtt is jól ismert könyvsorozatnak (Series on School Reform, Teachers College Press). Ez az információ egyébként a magyar kiadásban nem szerepel.

Finnországról hazánkban a szakmai és sok irányban tájékozódó érdeklődő közvéleményben az utóbbi évszázadban felhalmozódott egyfajta tudás az oktatás-nevelés finnországi viszonyairól. A Finnország oktatási rendszerének ismertté válása irányában utat nyitó sort talán Kodolányi János Finnországról szóló útirajzaival kezdhethetjük, a szerző például a finn szakképzési rendszer átvételét javasolta a magyar oktatásirányításnak az 1930-as évek végén. Könyv, könyvfejezet, vagy akár tudományos folyóiratban megjelentetett elméleti vagy empirikus tanulmány viszonylag kevés jelent meg a témában. Olyan pedig még kevesebb, amely kiállja valamely tudományterület szempontrendszerének tűzpróbáját. Így az oktatás-nevelés-tanítás finnországi viszonyairól csupán látszólagos és törekeny tudással rendelkezünk, és ez is leginkább ellenőrizetlen oktatáspolitikai, tanítás-módszertani közhelyekből, sejtésekből épül föl, háttérben a terep ismeretlenségével, valamint a hazai oktatási viszonyokkal és körülményekkel való mindenkor elégedetlenségéből eredő vágyakkal és a változtatás érdekében megfogalmazott látszólagos célokkal. A Finnország iránt érdeklődő, magyar nyelven olvasó

kellemtelen helyzetén részben segít az a jelentős szakértői-elemzői tudás és publikációs aktivitás, amely főként a PISA-méréseken való finn „eredményesség”, „siker”, „csoda” mentén mutatja be leginkább az adatok alapján és rendszerszinten az ország oktatási vonatkozásait, azaz az oktatáspolitikai érdekharcolás motívuma ezekben az írásokban is felelhető, sőt, szervező erő.

Pasi Sahlberg könyve így a további, Finnországra összpontosító publikációk megjelenéséig – feltehetően a szerző akaratan kívül is – jelentős szerepet tölthet be a közeljövőben a Finnországról szóló magyarországi tudáselemek, vélekedések, sejtések rendszerében. Mindezt tudhatták a magyar kiadás szerkesztői is, így a – recenzens számára – kissé bizonytalan szimbolikájú borító mögött a fő szövegen kívül két, önmagában is figyelemre méltó írás olvasható bevezetőként: egy személyes hangvételű előszó Pokorni Zoltán, volt oktatási miniszter részéről, és egy bevezető tanulmány, A „*finn titok*” címmel, Halász Gábor tollából. A maga nemében mindkét írás több figyelmet is érdemel, mint amit jelen néhány bekezdéses ismertetés lehetővé tesz. Azt azonban fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy különösen a hazai közoktatási rendszer átalakulásának szellemi erőterében igen tanulságos mindkét írás – még ha a fő üzeneteik bizonyos pontokon lényegesen el is térnek.

Halász Gábor bevezető összefoglalója hosszabb recenzió, alapos és kiegészítést nem kívánó tartalmi vázlat, a szerző kutatói és szakértői tapasztalatából eredő gondolatébresztő kiegészítésekkel. El kellett tennünk tehát az ismertetés megírásának eme formájától. Másik utat választva recenzióknak kísérlet abban az irányban, hogy az értékes kötetet több jelentésrétegű (kvázi szépirodalmi) műként értelmezve keressük a választ a következő kérdésekre: *mié*nt olvasható a könyv, és *milyen jelentésrétegek* tárulnak fel a kötetet olvasván, avagy a szerzőre összpontosítva: *mié*rt és *hogyan* írta a művet a szerző. Jelen recenzió így részben a megalkotottság mentén mutatja be a könyvet. Az előző mondatban szereplő *szépirodalmi* szó nem minősítés, inkább a kötet többretegű megalkotottságára, fikcióként értelmezhetőségére vonatkozik. Véleményünk szerint a mű legfőbb értékei, a szerző által sem elhallgatott bizonytalanságai a megszólaló szerző előadásmódját, nyelvi megoldásait vizsgálva közelíthetők a legjobban. Ha jelen mű valamely diszciplínához köthető, empirikus vagy elméleti munka lenne, feltehetőleg az alkalmazott elméletek vagy fogalomkészlet határozná meg a könyvről szóló bemutatót. Ennél a könyvnél

azonban termékenyebb, ha szerzői motívumokat keresünk. Felhívjuk a figyelmet arra a sajátos körülményre és korlátra, hogy egy finn anyanyelvű szerző angol könyvének magyar fordításáról írunk, azaz feltehető, hogy bizonyos nyelvi megoldások például fordítástechnikai okokból is eredhetnek.

Pasi Sahlberg explicit célja, hogy bemutassa: miért olyan „siker”, „hatékony” és „mértányos” a finn oktatási rendszer, amilyenek az egész világ ismeri, főként az OECD-PISA-felmérések kapcsán. A 191 lap terjedelmű kötetben a szerző állást foglal amellett, hogy a „sikeresség” egyik fő oka a komprehenzív iskolatípus (*peruskoulu*) rendszerében található, ugyanakkor érinti az ezzel összefüggő részrendszereket is, a tanárképzés jellemzőit, a szakoktatás rendszerét és az oktatás gazdasági környezetének néhány jellemzőjét.

A hiánypótló kötet szerzője megjegyzi, hogy nem önálló kutatási eredményeit közli, hanem összefoglalja annak a szakértői/elemzői tudásnak a legfontosabb elemeit, amely főként a finn diákok PISA-méréseken elért eredményei mentén jelentek meg. Való igaz: ha a hivatkozott és érdemben idézett irodalmi tételeket tekintjük, a könyvben nagy százalékban szerepelnek ilyen hivatkozott írások. Az így felhasznált – főleg angolul megjelent – szövegek elsődleges szerepe az oktatási rendszerre, a diákok teljesítményére vonatkozó adatok és az adatsorok közötti összefüggések prezentálása. Fontos hozzátenni, hogy a szerző nem csupán összegez, hanem életszerű jellemzéseket, tanóraleírásokat is ad, valamint olyan háttér-információkat a finn közoktatás mindennapjairól, amelyeket szakirodalmi tájékozódással aligha lehetne megtudni. Ezeket a tényezőket összegezve a szerző a következőképpen határozza meg művét: „Szintézise az évtizedes politikai elemzésnek, tanári gyakorlatnak, vezetői tapasztalatnak és a számtalan oktatási szakemberrel folytatott beszélgetésnek” (p. 29).

A továbbiakban kifejtett három megszólalási forma a szöveg szövetében elválaszthatatlan fonódik egybe, szétválasztásuk ugyanakkor nem használatlan, mert olyan feszültségeket okoznak a szövegben, amelyek azt az érzetet keltik, mintha több szerző írta volna a művet – vagy legalábbis jelentős időbeni távolság lenne a könyv bizonyos részeinek keletkezése között.

A szerző megszólalásait és a finn oktatás bemutatásához való viszonyulását sajátos hármasság jellemzi. Hangsúlyos az *elbeszélés szándéka*, azaz Pasi Sahlberg a finnországi viszonyokat, a finn és északi oktatás-, iskola- és neveléstörténetet, a finn „népleket” jól ismerő szerzőként,

mintegy *elbeszélőként* jelenik meg a műben. Ebben az előadói szerepben a beavatott, a kutatási témát hiánytalanul ismerő és az azt leíró nyelvezet magas szinten birtokló tanárként lép elénk – hogy miért nem „oktatáskutatóként”, „társadalomtudósként”, azt az indokolja, hogy nem saját kutatási eredményeit, legfőljebb élményeit ismerteti.

Ennek az elbeszélői-tanári szerepnek a fő jellegzetessége, hogy a könyv egy több évtizedes folyamat leírására vállalkozik, aminek meghatározó eleme a folyamatos változás ismertetése és végigkövetése a finn oktatási rendszer elmúlt hetven évben történt átalakulásáról, a mai finn közoktatási rendszer kialakulásáról. A történet-szerűség meghatározó eleme ennek a rétegnek, az első fejezet gondolatébresztő alapjaként ezért választhatta például Aleksis Kivi *A hét testvér* című regényének egy részletét. Ebben a részletben a tudatlan testvérek egyike rábeszéli fivéreit, hogy tanuljanak meg írni és olvasni, nem utolsósorban a fenyegetés miatt: ellenkező esetben „A kaloda már vár ránk, fivéreim, a fekete kaloda” (p. 41.). Oktatáspolitikai vonatkozása ennek az elbeszélői szerepnek annyiban van, hogy a történelmi eseményeket, oktatáspolitikai döntéshozatali folyamatokat, gazdasági kényszereket elmondható történetté alakítja. A „finn történet” a szerző az önérejből, nemzetközi példákat nem követő, de azokból merítő nép toposzában ragadja meg: „A történelmi példák azt mutatják, hogy ez a nép akkor teljesít a legjobban, mikor efféle globális kihívással kell szembe néznie. (...) A túlélés mindig is a legjobb inspiráció és energia volt a finnek számára, hogy a várakozásokon felül teljesítenek”. Törekenysége ellenére az olvasó számára ez a szövegréteg tartogatja a leghasznosabb olvasnivalót. Rendkívül informatív a II. világháború utáni finn iskolarendszerek bemutatása szempontjából, sőt, akár oktatáspolitikai-történelmi könyvként is olvasható. A Finnország iránt érdeklődő kutató ráadásul értékes forrásmunkák nyomára is lelhet.

A mű másik nyelvi rétegét a „a messziről jött hiteles ember” szerepében határozhatjuk meg. A finnországi oktatás-nevelés világát bemutató angol nyelvű szövegekben ez igen gyakori alkotóelem az előadásmódnak. Tapasztalataink szerint egy összetett szerepről van szó, minek lényege, hogy a megszólalót részben hitelesíti finnsége és (oktatás)politikusai, szakértői pozíciója, azaz ismeri a finn viszonyokat, és van tapasztalata a nemzetközi összehasonlításhoz. De nyelvi szinten a szerző-előadó nem veti le egy mögötte lévő, inspiráló szervezet árnyékát. Annak nyelvezetét

alkalmazza, annak érvrendszere mentén nyilatkozik. Talán abban bízva, hogy az adott szervezet (jelen esetben OECD és a finn országmárka kialakítására vállalkozó szervezetek) nyelvezetét alkalmazva elérhetőbb a nemzetközi olvasóközönség. Ennek viszont nagy az ára: a szöveg bizonyos pontokon ravasz nyelvi-terminológiai váltással, alig észrevehető folyamat mentén normatív hangvételűvé válik.

Kötetünk esetében két, a mű megalkotását befolyásoló nyelvezetet fedezhetünk föl. Az első a talán jobban ismert OECD-nyelvezet, ami már a mű címében is felfedezhető (akár az eredeti, akár a magyar címet nézzük). De az egész művet átszövi az OECD-PISA-felmérések adatahalmazára való hivatkozás, és annak nyomán a finn oktatási rendszer eredményeire való utalás, a szintén jól ismert, bizonyítatlan jelentésű metaforákkal és homályos jelzőkkel: „sikeres”, „hatékony”, „csoda”, illetve a szerző által megalkotott „finn álom” kifejezéssel. Figyelemre méltó módon ez a nyelvi jelenség gondolkodásmódbeli jellegzetességgé is válik, azaz a kérdésfelvetéseket és a válaszokat is szövegszervező módon befolyásolja. Jól látszik ez például az első fejezet utolsó soraiiban megfogalmazottakon. Itt a szerző két kérdést nevez meg, észrevehetően szakértői-elemzői alapon: „A kérdés: Finnországban mindig ilyen jól teljesítő oktatási rendszer volt? Ha a válasz nem, akkor felmerül egy újabb kérdés: Milyen tényezők járultak hozzá a finn oktatás fejlődéséhez?” (p. 70.). A válaszok is talán ismerősen csengenek a Finnország iránt nyitott érdeklődő és a Finnországgal kapcsolatos szövegek ismerői számára. Egyes fejezetek címei hozzáadják ezeket: *A finn álom: egyenlő feltételek az oktatásban*; *A finn paradoxon: a kevesebb több* (alfejezet: *Méltányos eredmények*), *A finn előny: tanárok* (alfejezet: *Mi teszi a tanítást a legjobb munkává, Tudományos tanárképzés, Kutató tanárok, Jó tanárok, csodálatos iskolák*.)

A másik nyelvezet a finn országmárka képviselőjének szókinccse. Ez már Sahlberg saját – a kötet lényegében harmadik – bevezetőjének egy pontján is felismerhető. A szerző itt arról ír, hogy az évtizedes finnországi oktatási változásokban jelentős szerepet játszik nemzetközi minták követése, „ugyanakkor az oktatás *finn álma* igazi »made in Finland« termék, nem import, hanem a finnek sajátja” (pp. 32–33.). Újabb példaként említhető *A finn álom: egyenlő feltételek az oktatásban* című fejezet. Ebben olvashatjuk az alábbiakat: „A finnek keletről és nyugatról jóval erősebb hatalmak által közrefogott kis országokban hamar megtanulták, hogyan fogadják el a létező

valóságot és hogyan éljenek az adódó lehetőségekkel. Diplomácia, együttműködés, problémamegoldás, konszenzuseresés – mind a kultúra alapját képezték” (p. 41). Ezek a mondatok, különösen a második, harmonikusan illenek abba a szövegvilágba, amelyet az elmúlt években létrehozott finn országárka-bizottság dokumentumai hoznak létre a finn önképről (részletesebben lásd jelen recenzió szerzőjének írását az *Educatio*^o 2012. évi 3. számában). Az országárka képviselője abban is megnyilvánul, hogy a szerző egy kisebb részt a Nokia vállalat és a finn oktatási rendszer párhuzamba állításának szánt. Ennek a pároldálnak a legfontosabb üzenete abban ragadható meg, hogy „[a] meritokratikus igazgatás célja mind a Nokiában, mind az oktatási rendszerben a kreativitás, a vállalkozó kedv és a személyes felelősségvállalás bátorítása” (p. 156–157).

A szerzőt inspiráló két nyelv világ szoros kapcsolata mutatja, hogy a mű homlokterébe helyezett, kilencosztályos iskolatípust óhatatlanul mintává avatja: a *peruskoulu* finn szó a könyvben végig kurzívval, finnül jelenik meg. Szintén érdekek együtt járására utal mindaz a szempontrendszer, amely mentén Sahlberg könyve halad: a nemzetközi méréseken való eredményesség, a kilencosztályos komprehenzív iskola, a finn kutatásalapú tanárképzés, a decentralizált oktatási rendszer említése, valamint a finn oktatási rendszer fejlődésének és a Nokia-cégcsoport történetének merész párhuzama erre utalnak.

A harmadik „szerzői ént” *kritikai megszólalónak* nevezhetjük, és az előző kettőtől élesen elkülönül. Megjelenése igen ritka, csupán eseti. A kötet szerkezetében és fő gondolati menetében alig érhető tetten. Ez a megszólaló olykor szembehelyezkedik a fent elmondott „a megszűrőlt jött hiteles ember”-rel, és a mű legfőbb bizonytalansága és szellemi vibrálása ennek a két szerzői magatartásnak a feszültségéből fakad. Két ponton utalok erre. Sahlberg – noha könyve a fentebb bemutatott módon mintát kínál az oktatás átszervezésére és a „hatékony oktatási rendszer” kialakítására, sőt, a jóléti társadalom egyféle mintáját is hirdeti – már a bevezetőben hangsúlyozza, hogy nem receptet ír, nem átvethető megoldásokat ad bármely ország számára, mert azok a társadalmi körülmények, történelmi viszonyok, amelyek Finnország történetét és oktatási rendszerét befolyásolják, máshol más-

hogyan állnak rendelkezésre. Ennek ellenére ez a kritikai én később elhalványodik a műben, és a zárlatban semmitmondóvá válik: „Amit a világ a finn oktatási változásokból megtanulhat, az az, hogy a minden gyermek számára elérhető, jó és méltányos oktatási rendszer álma megvalósítható. De ehhez a leleményesség, az idő, a türelem és az eltökéltség megfelelő elegye szükséges” (p. 184.). A másik utalásunk a kritikai megszólaló jelenlétére, a szerzőnek a nemzetközi teljesítménymérésekkel és a globalizáció hatásaként megjelenő GERM (Global Educational Reform Movement) hatásaival szembeni aggodalma (p. 87. és pp. 134–142). Ez a kritikai hozzáállás azért is tekinthető ironikusnak, mert a finn „sikerességet”, „csodát” éppen a GERM egyik megnyilvánulásaként is értelmezhető OECD-PISA-tesztítménymérések alapján mutatja be a szerző.

Zárásként a recenzius kifejezi reményét, hogy a kötet nyomán élénkül a Finnország iránti tudományos érdeklődés, hiszen a könyv bizonyos állításai továbbgondolásra érdemesek. A finn oktatás mindenkori aktuális állapotának rendszerszintű jellemzői valamelyest ismertek a hazai közvélemény előtt is, de érdeklődésre tarthatnak számot olyan művek is, melyek a kialakítás mögötti érvrendszereket és vitákat, az oktatás napi gyakorlata, az iskola és az oktatási rendszer társadalmi beágyazottsága mögötti történelmi tényezőket, szellemi irányzatokat, szemléket, csoportokat, esetleges szellemi és hatalmi harcaikat, a mindenkori politikai törekvéseket és az előbb felsorolt összes körülmény mögött megbújó vagy nyilvánvaló nemzetközi kapcsolódásokat mutatják be.

Sőt, talán ezeknek a kérdéseknek a körüljárása és megválaszolása viszi a későbbiekben közelebb az olvasót Pasi Sahlberg kötetének még pontosabb értelmezéséhez is, hiszen amikor a szerző „finnekről”, „finn álomról”, „finn útról” ír, feltehetően egyszerűsítéseket végez egy jóval bonyolultabb viszonyrendszer megértésének érdekében. A recenzió szerzője ebben az irányban értelmezi a könyvben szereplő egyik, iniciáliszerű idézetet is: „Ahol mindenki ugyanúgy gondolkodik, senki sem használja nagyon a fejét” (p. 71). (*Pasi Sahlberg: A finn példa – Mit tanulhat a világ a finnországi oktatás reformjából? Budapest, Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, 2013. 192 p.*)

Gál Attila